

Geschiedenis van de westerse filosofie

René van Delft

Antieke filosofie

Middeleeuwse filosofie

Moderne filosofie

Presocraten / Natuurfilosofen - Gestimuleerd door interculturele handelsbetrekkingen worden lokale mythen dubieus en wordt er individueel nagedacht over *het geheel van de werkelijkheid*.

Vanaf 600 vC zoekt men dat wat alles verenigt, wat de 'grondstof' of het principe van de werkelijkheid is. Bv.: water (Thales); het onbepaalde (Anaximander); geest/besef (Anaxagoras); vier elementen plus twee krachten (lucht, vuur, aarde, water en aantrekking/afstoting) (Empedocles); de atomen (Democritus); het getal (Pythagoras). Hierbij hoorde vaak een geestelijke instelling (van bv. mystiek of levenskunst).

Parmenides (±540-475 vC) en **Heraclitus** (±530-475 vC), worden soms als tegenovergesteld gezien. De eerste lette op het noodzakelijk onvergankelijke van wat echt *is*, betrouwbaar, anders dan schijn en vluchtige mening; de ander zag het beweeglijke van alles wat we kennen. In feite zochten beiden naar wat blijvend is. Ook Heraclitus vermoedde een vaste wetmatigheid, al was die getypeerd door *strijd* en het element *vuur*.

Griekse beschouwelijkheid - Door consequente *reflectie* (de werkelijkheid en ons denken daarover beschouwen) hoopt men beter inzicht te krijgen. In het geheel en in verklaringen van alles afzonderlijk.

Plato (427-347 vC) bedenkt hoe het veranderlijke (het zintuiglijke) en het vaste (de uiteindelijke waarheid) kunnen samenhangen. Wat essentieel is voor een specifiek ding, zeg: iets moois, moet wel door het *algemene* komen, waar dit onder valt, hier: 'de mooiheid' of *het schone*. Dit algemene idee is bestendiger, stabiel, dan een enkel zintuiglijk, kwetsbaar, ding en dus in zekere zin *echter*. Plato onderzoekt dit in speelse dialogen van heldere argumenten waarin zijn behoedzame leraar Socrates (470-399 vC) het belangrijkste personage is.

Aristoteles (384-322 vC) gaat zo systematisch te werk om alles wat kenbaar is in kaart te brengen, dat met hem de serieuze wetenschap begint. Al is hij een soort Platonist (op zoek naar de algemene essentie), toch is hij meer op aardse dingen en details gericht. Consequent doordenkend vindt hij specifieke oorzaken, maar ook diverse *soorten* van oorzaak (bewegende-, materiële-, formele- en doel-oorzaak). Zijn gretige interesse leidt tot vele takken van later degelijke wetenschap (natuurkunde, biologie, logica, enz.).

Christendom / Middeleeuwen - Behalve reflectie wordt ook *openbaring* als bron van waarheid gezien: in de traditionele overlevering en de bijbel. Het geloof probeert men rationeel te onderbouwen.

Augustinus (354-430) is iemand die zijn Christelijk geloof combineert met zijn waardering voor een inmiddels gevestigde versie van Platonisme (het neo-platonisme, met name van Plotinus (204-270)). De oud-Griekse inzichten worden zo gezien als voorafschaduw van de volle waarheid, namelijk het Christendom. De materiële schepping (het concrete, wisselende, onbetrouwbare) komt voort uit het geestelijke (God, het onveranderlijke, eeuwig betrouwbare).

Thomas van Aquino (1225-1274). Gebaseerd op de bijbel, maar ook op de teksten van Aristoteles, probeert Thomas met fijnzinnig redeneren alle kennis te doorgronden, te ordenen en uit te bouwen. Hij levert een grote bijdrage aan de *scholastiek*: een uitgebreide, uitgewerkte en universeel toegepaste methode om via systematische kritiek (argumenten en alle mogelijke tegenargumenten) de waarheid bloot te leggen, die uiteindelijk die van God is.

Verlichting / Rationalisme - De Verlichtingsdenkers proberen kritisch, fris, door zelf zo zuiver en onbevooroordeeld mogelijk *na te denken*, zonder aannames achter de waarheid van alles te komen.

Descartes (1596-1650) ziet allerlei tegenstrijdigheden en onzekerheden wanneer je gegevens overneemt uit de traditie (bijbel en Aristoteles). Hij wil een betrouwbare wetenschap creëren van zuiver denken, gebaseerd op het ene vaste feit: *dat hij denkt*. Deze subjectieve, innerlijke wereld van twijfels, indrukken, gevoelens, etc. valt moeilijk te ontkennen. Met *heldere en welonderscheiden* stapjes (zijn *wetenschappelijke methode*), toont hij vervolgens de betrouwbaarheid van de externe, ruimtelijke dingen aan. Dit leidt tot een tweedeling (*dualisme*) van 'ik' (of 'subject') en 'materie'.

Spinoza (1632-1677) heeft een wereldbeeld gebouwd dat naar wiskundig voorbeeld bestaat uit direct inzichtelijke stellingen en afleidingen daarvan. Het dualisme van Descartes gaf een uitdaging, want hoe kunnen subject en materie ooit samengaan? Bij Spinoza zijn dit twee aspecten van het geheel, dat hij God noemt. Toch is voor hem het hoogste niet het verstandelijke afleiden, maar 'intuïtieve kennis', waarin de waarheid als zodanig herkend wordt. Inzien hoe alles is, geeft ook rust, want naarmate je iets begrijpt zal je het ook kunnen aanvaarden.

Empirisme - Traditie is een onbetrouwbare bron. Maar het nadenken zelf moet ook al ergens op gebaseerd zijn. De *waarneming*, de 'empirie', wordt hier essentieel om tot werkelijke kennis te komen.

Locke (1632-1704) ziet de menselijke geest als een ongeschreven blad, dat gevuld wordt door indrukken van buitenaf. Deze *waarnemingen* zijn de basis voor het denken. Het dualisme van Descartes wordt bij hem uitgewerkt en versterkt, doordat hij primaire eigenschappen (massa, grootte) en secundaire (kleur, smaak) onderscheidt. De primaire bestaan in de dingen zelf, terwijl de secundaire alleen in het subject bestaan.

Hume (1711-1776) staat sceptisch tegenover een 'ik' dat al gegeven is, zoals bij Descartes. Alles wat Hume vertrouwt, zijn de losse indrukken. Deze gebruiken wij bewust of onbewust om via inductie (waarin we het algemene afleiden van bijzondere gevallen) tot onze inzichten te komen. Alles wat uitstijgt boven die indrukken (zelfs zo'n concept als het 'ik') dient zeer voorzichtig bekeken en dus zeker niet zomaar aangenomen te worden.

Subject-filosofie - In de ontwikkeling van de Verlichting is er een steeds grotere rol voor *het subject*: hetzij als eerste gegeven en rationeel verwerker van gedachten, hetzij als ontvanger van indrukken.

Kant (1724-1804) denkt na over *de structuur* van het subject. Als wij denken en waarnemen, moeten wij hier al een specifiek vermogen voor hebben. De eigenschappen van dit vermogen bepalen mede *wat* er gedacht en waargenomen kan worden. Enerzijds komt hiermee een nog grotere kloof tussen de *werkelijkheid op zich* en het subjectieve, anderzijds kan nu systematisch nagedacht worden over de werkelijkheid zoals die *verschijnt* voor ons. *Die* kun je wetenschappelijk doorgronden. Wat daaraan voorbij gaat is geloof.

Hegel (1770-1831) gaat uit van *het geheel* van de werkelijkheid en ziet 'subject' en 'object' als momenten in een denkbeving. Het subject wordt mee-ontdekt en ontwikkeld in onze menselijke zoektocht. Door zelfinzicht verwerven we uiteindelijk de *vrijheid* om ons eigen lot te kiezen. Zijn logica van verbetering doordat de beperktheid van elke gedachte een overstijgende gedachte oproept, is o.a. te herkennen in de geschiedenis. Marx (1818-1883) werkt deze *dialectiek* (positie die tegenpositie oproept) politiek-economisch uit.

Beleving - Het filosofische nadenken lijkt te streven naar algemeen geldige, mens-onafhankelijke informatie. Maar de concrete werkelijkheid van ons *persoonlijke leven* wordt dan snel vergeten.

Kierkegaard (1813-1855) Objectief denken is eigenlijk oppervlakkig denken, omdat zo de eigen persoon genegeerd wordt. Vooral bij de *ethische* keuze raken wij aan een diepere waarheid. Die waarheid ligt in wat wij bereid zijn werkelijk serieus te nemen, waar wij *voor* zijn. Niet als conclusie, maar als engagement. Als je bezig bent met zoiets als 'objectiviteit' ga je die veel fundamentele, subjectieve, vraag lafhartig uit de weg. Dit aangaan van een verbinding is niet te onderbouwen, maar een vrije, angstige 'sprong' in het ongewisse.

Nietzsche (1844-1900) De idee dat een universele waarheid mogelijk is, hoort bij het geloof in een tweede, hogere, wereld, aangehangen door de (Platoonse) Christenen. Maar iets 'waar' noemen, zegt alleen dat die gedachte *nuttig* is in *deze* wereld, goed voor *ons* leven. Het praatje van contact met een 'ware' wereld is een truc van een verbond van zwakkelingen om toch macht te krijgen. Inhoudelijk worden door dat collectief alle echte waarden (individuele kracht, originaliteit, het aardse leven hier en nu) om zeep geholpen.

Fenomenologie - Terwijl de wetenschap groeit, komt de vraag op hoe en wat wij nu eigenlijk *ervaren*.

Het ervaren gaat vooraf aan kennis, want wetenschap gaat uiteindelijk over *wat zich toont in onze wereld*.

Husserl (1859-1938) Van alle bestaande zaken die we kennen, zijn we ons *bewust*, het is dus niet vreemd dat aandacht voor dit bewustzijn door Husserl aangeduid wordt met de leus: 'terug naar de dingen zelf'. Aan het wetenschappelijk verklaren gaat een dieper niveau vooraf: het ondergaan van de werkelijkheid. Wat is dat? Hoe verschijnen de fenomenen voor het subject? Hoe ziet de menselijke *ervaringswereld* eruit? Deze is de basis van al het kennen.

Heidegger (1889-1976) Beleven we verschijnselen als 'subjectief'? Of is dit maar *napraten*? Ervaren we onszelf niet eigenlijk als bestaand te midden van anderen en andere verschijnselen? Wat houdt dit dan in *om er te zijn*? En hoe is dit begrip 'zijn' gevormd of zelfs vervormd door de geschiedenis? Mogelijk ontkomen we aan oppervlakkig napraten door authentiek te *zijn*, te *spreken* en door te volharden in een *vragende* houding die het denken en het wonder er te zijn levend houdt.

Analytische- en Taal-filosofie - In de Britse en Amerikaanse benadering wordt filosofie (net als in rationalisme en met name empirisme) vooral gezien als *fundering* en *afbakening* van wetenschap.

Russell (1872-1970) Omdat alle waarheid in taal wordt geformuleerd, kunnen filosofische problemen het best opgelost worden door de taal *formeel te analyseren*. Ideaal zou zijn wanneer we alle wetenschappen coherent kunnen maken en uiteindelijk baseren op de logica. Door middel van uitgewerkte logische systemen zullen de meest algemene beweringen waarschijnlijk helder en toetsbaar kunnen worden. Precies en nuchter denken is in ieder geval te verkiezen boven oncontroleerbare lucht-fietserij (à la Hegel).

Wittgenstein (1889-1951) Wanneer je taal doorziet als *activiteit*, als werkend geheel van op zich willekeurige tekens, dan is er geen vaste, 'ware', betekenis van de woorden, en dus ook geen klaarliggende waarheid. Hoogstens zien we wanneer woorden *zinnig functioneren*. Dat gebeurt zowel in bv. wetenschap als in poëzie, zolang de context en achterliggende 'spelregels' maar voldoende helder en bruikbaar zijn. Filosofie was vroeger vaak vruchteloos zoeken naar contextoverstijgende waarheid, verward door tegenstrijdige regels.

Postmodernisme en pragmatisme - Doordat al het denken afhankelijk blijkt van wisselende contexten wordt onbetwifelbare 'waarheid' verdacht (machtsmiddel) dan wel oninteressant (een achterhaald ideaal).

Derrida (1930-2004) Een samenvatting – zoals deze geschiedenis van de filosofie – slaat dood. Juist details verraden een dieper liggende ongrijpbare intentie, vaak tegengesteld aan de officiële doctrine, die leven geeft aan de teksten en het als probleemloos gepresenteerde, gladgestreken gedachtegoed. In het uitstel van het oordeel krijgt dat wat *anders* is dan wij in het geweld van onze interpretatie zouden willen zien, de kans op te bloeien.

Rorty (1931-2007) Waarom zouden we een onbetwifelbare waarheid, een steriel 17^e eeuws ideaal, willen vinden? We kunnen onze intellectuele vermogens ook inzetten voor een leukere, mooiere en betere wereld. Rechtvaardiging van theorieën blijft een sociale activiteit. Wanneer je inziet dat we niet *meer* nodig hebben, kunnen we ons richten op dingen die ergens op slaan, die ergens goed voor zijn. Ons geluk is niet afhankelijk van een bovenaardse waarheid, maar van ons handelen.